

⁸ Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1 : А–Г. – 672 с.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Олійник А. Ю. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. Ю. Олійник, С. Д. Гусарев, О. Л. Слюсаренко. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 176 с. – С. 64, 138, 156.

¹² Гуренко М. М. Зародження та становлення ідеї гарантій прав і свобод людини і громадянина у ліберальній теоретико-правовій думці : моногр. / М. М. Гуренко. – К., 2000. – 167 с.

¹³ Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Т. М. Заворотченко. – К., 2002. – 19 с.

¹⁴ Олійник А. Ю. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. Ю. Олійник, С. Д. Гусарев, О. Л. Слюсаренко. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 176 с. – С. 64, 138, 156.

¹⁵ Погребной И. М. Теория права : учеб. пособ. / И. М. Погребной, А. М. Шульга. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1998. – 148 с. – С. 39, 119–123, 128.

¹⁶ Білозьоров С. В. Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції : моногр. / С. В. Білозьоров. – К. : Аванпост-прим, 2009. – 190 с.

¹⁷ Нова Конституція України: Огляд, коментарі і текст Основного Закону / за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Правова держава, 1997. – 156 с.

¹⁸ Білозьоров С. В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми / С. В. Білозьоров // Адвокат. – 2009. – № 8 (107). – С. 26–30.

¹⁹ Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. – Х. : Право, 1997. – 64 с.

²⁰ Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / К. Г. Волинка. – К., 2000. – 16 с.

Резюме

Ткачук Л. В. Правозахисні гарантії прав і свобод людини в Україні: загальнотеоретична характеристика.

У статті розглянуто та охарактеризовано поняття правозахисних гарантій прав і свобод людини в Україні, а також визначено їх місце в структурі механізму правового захисту.

Ключові слова: гарантії прав і свобод людини, гарантування, захист, механізм правового захисту, права і свободи людини, правозахисні гарантії.

Резюме

Ткачук Л. В. Правозащитные гарантии прав и свобод человека в Украине: общетеоретическая характеристика.

В статье описывается и характеризуется понятие правозащитных гарантий прав и свобод человека в Украине, а также определяется их место в структуре механизма правовой защиты.

Ключевые слова: гарантии прав и свобод человека, гарантия, защита, механизм правовой защиты, права и свободы человека, правозащитные гарантии.

Summary

Tkachuk L. Guarantees of human rights and freedoms in Ukraine: general theoretical characterization.

Abstract. The paper is considered and described signs and concepts of guarantees of human rights and freedoms in Ukraine. Additionally, their place in the structure of the mechanism of legal protection is defined.

Key words: guarantees of human rights and freedoms, guarantee, protection, mechanism of legal protection, human rights and freedoms.

УДК 340.1

Я. М. УДАЛА

Ярина Миколаївна Удала, аспірантка Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВПЛИВУ ОФІЦІЙНОГО ОПРИЛЮДНЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ НА РІВЕНЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ І ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН

Правовий, демократичний прогрес, до якого прагне Україна, впроваджуючи у життя ідеї створення громадянського суспільства та демократичної, правової держави, може бути реальністю лише за умови, що політична і правова реформи поєднуюватимуться з формуванням високої правової культури українського суспільства й усіх його соціальних груп¹.

Ефективність та результативність офіційного оприлюднення нормативно-правових актів є індикаторами рівня демократії у державі та в суспільстві, необхідною умовою забезпечення передбачених Конституції-

єю України прав громадян знати свої права та обов'язки. Між рівнем правової культури та рівнем демократії існує певна взаємозалежність: суспільство і держава, які просунулися на шляху розвитку демократії, оцінюються вище й за рівнем правової культури, а там, де демократичні процеси гальмуються та успіхи в цьому напрямі не такі відчутні, оцінка правової культури знижується. Звідси випливає, що демократія, демократизація процесу офіційного оприлюднення нормативно-правових актів і правова культура – взаємопов'язані поняття. Тому підвищення правової культури і правової свідомості як кожного окремого громадянина, так і суспільства загалом – це прямиий шлях до демократії та загальнонаціонального прогресу.

Більшість демократичних держав уже прийняли спеціальні закони, що детально регулюють питання «про право особи знати». Відкритість і прозорість у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування та постійний доступ до офіційної правової інформації, як би не відрізнялися в тих чи інших країнах законодавчі аспекти підходу до цієї проблематики, всюди базовані на демократичному фундаменті суспільної потреби у повноцінному, безперешкодному та сучасному доступі до офіційної правової інформації.

Дана проблема не є лише «українською». У більшості розвинених у демократичному сенсі країн це питання – предмет постійної уваги теоретиків права та системної роботи влади й суспільства. Тим часом застарілі підходи до офіційного доведення до відома громадян правової інформації залишаються однією з найшкідливіших бюрократичних традицій, яка створює перешкоди на шляху підвищення рівня правової культури і правосвідомості громадян.

Одними із найактуальніших проблем і потреб сучасного українського суспільства є забезпечення прав людини в умовах залучення її до процесів інформаційної взаємодії, що гарантує можливість інтенсивного громадського та культурного життя. Інформаційне забезпечення функціонування правової культури реалізується за допомогою як традиційних засобів комунікації – друкованих видань, радіо й телебачення, так і інформаційної системи сучасності – мережі Інтернет. Підвищення правової культури й правосвідомості на рівні як усього суспільства, так і конкретного громадянина є нині нагальною проблемою для України.

Вимоги сучасності диктують необхідність подальшого поліпшення інформування громадян, офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, ознайомлення громадян зі змістом прийнятих рішень органів державної влади та місцевого самоврядування. Це – істотне питання, яке має важливе значення для підвищення рівня правової культури, а також правової свідомості громадян, сприяє правильній орієнтації суспільства на шляху розбудови громадянського суспільства та його мобілізації на активну участь у державному і суспільному житті країни.

Правова культура кожного громадянина обумовлює загальну повагу до права в суспільстві. На жаль, сучасний стан вітчизняної правової культури свідчить про те, що в суспільстві поширені правовий нігілізм та інші прояви деформації правової свідомості. У цьому зв'язку неприпустимим є повторення помилок, допущених на попередніх етапах розвитку української державності, нехтування уроками власної історії, коли за високої правової культури еліти загальний рівень цієї культури в суспільстві загалом залишався низьким, що об'єктивно унеможливило процес становлення громадянського суспільства і розбудови правової держави².

Акцентуючи увагу на взаємопов'язаності права й культури, Л. Макаренко зазначає, що будь-яка діяльність людини тільки тоді здійснюватиметься ефективно і принесе вагомий позитивні результати, коли кожен член суспільства усвідомлюватиме межу належної й дозволеної поведінки. Право, в даному випадку, виступає своєрідною інтелектуальною передумовою діяльності людини. Як слушно зазначає науковець, володіючи правовою культурою людина не тільки знає та розуміє право, правові явища, а й оцінює їх з точки зору загальнолюдських правових цінностей. Дана оцінка допомагає особистості реалізувати свої права та обов'язки на практиці, тобто належним чином здійснити втілення правових приписів у життя³.

Правову культуру розглядають зазвичай як один із елементів правової системи. Проте її значення набагато вище. Вона є не просто однією зі складових, а головною характеристикою розвитку правової системи загалом.

Правовій культурі належить ключова роль у процесі здійснення політико-правових реформ в Україні. Тому без перебільшення можна сказати: якщо орієнтиром такого реформування є встановлення ефективної національної правової системи, базованої на принципі верховенства права, то першочергова умова такого розвитку – формування національної правової культури⁴.

Н. Оніщенко зазначає, що правова культура – це загальний стан «юридичних справ» у суспільстві, тобто стан розвитку законодавства, робота суду, всіх правоохоронних органів, правосвідомість населення країни, що виражає рівень розвитку права, його місце в житті суспільства, засвоєння правових цінностей, їх реалізацію на практиці, здійснення вимог верховенства права⁵.

Варто зазначити, що більшість учених-правників тісно пов'язують ефективність впливу правової культури на дотримання прав і свобод особи з рівнем її розвитку. Так, В. Тацій, Ю. Тодика, О. Данильян та інші, аналізуючи становлення конституціоналізму, звертають увагу на те, що рівень правової культури населення залежить від забезпечення прав людини і громадянина⁶.

С. Лисенков, А. Колодій, О. Тихомиров, В. Ковальський зазначають, що правова культура значною мірою впливає на ефективність правового регулювання, на форми й засоби гарантії прав громадян⁷.

Подібну думку висловлюють і Н. Оніщенко⁸ та Ж. Пустовіт, стверджуючи, що ефективність реалізації прав і свобод громадян цілком залежить від рівня правової культури⁹.

Саме тому на сучасному етапі розвитку юридичної науки теоретики права дедалі частіше зосереджують на проблемі правового виховання громадян¹⁰, на подоланні правового нігілізму¹¹ та деяких питаннях взаємозв'язку правового інформування і правової культури¹².

У сучасній науковій літературі проаналізовано різноманітні шляхи формування правової культури українських громадян. Серед них, зокрема: демократизація всіх сфер соціального життя; вдосконалення правотворчого і правозастосовного процесів; зміцнення законності й правопорядку; розвиток правовідносин; зростання ефективності діяльності всієї системи правосуддя; адаптація законодавства України до міжнародних норм і стандартів прав людини; гармонізація законодавства України з нормативними актами Європейського Союзу¹³.

Питання правового інформування завжди були пов'язані в юридичній науці з формуванням правової культури і правової свідомості. Це пояснюється насамперед тим, що чим ефективнішою та більш якісною буде форма доведення до відома громадян положень нормативно-правових актів, тим краще населення знатиме законодавство своєї держави. Завдяки забезпеченню реальної доступності законодавства формуються правосвідомість і правова культура українських громадян.

Правова інформованість суспільства – важлива передумова ефективності державного управління, розвитку демократії, вдосконалення законодавства, соціально-правової активності громадян, підвищення рівня їх правосвідомості та правової культури, зміцнення законності й правопорядку¹⁴.

Інформаційний підхід до дослідження права дає змогу глибше і всебічно досліджувати механізм соціальної дії права, його взаємозв'язок із законодавством, правосвідомістю, правомірною поведінкою. При дослідженні змісту права з позицій теорії інформації соціальна значимість правової інформованості суспільства стає особливо очевидною, оскільки між ними встановлюється прямий безпосередній зв'язок. Без глибокого знання права неможливі реальна оцінка правових явищ, формування установок, орієнтацій у поведінці особистості. Тому сутність правової інформованості конкретизується в її змісті – знанні, відомостях про право.

Разом з тим свідомою діяльністю особистості у правовій сфері передбачає як основу не тільки знання, а й розуміння тих вимог, котрі держава висуває громадянину. Правила поведінки, закріплені в нормах права, неодмінно повинні бути відомі громадянину, зрозумілі й усвідомлені ним – це одна з умов формування дієвого ставлення людини до реалізації своїх прав і виконання обов'язків.

Правова інформованість виступає важливим фактором підвищення правової культури індивіда, певної соціальної групи та суспільства загалом. Вона дає кожному членові суспільства змогу цивілізовано використовувати надані йому права та можливості. Правова поінформованість певною мірою допомагає осмислити шляхи та форми реалізації прав і гарантій, виражених у нормативно-правових приписах, створює умови для всебічного прогресу особистості, соціальних груп та суспільства загалом¹⁵.

З огляду на це вважаємо, що щире бажання діяти відповідно до нормативно-правових приписів не може дати позитивного результату доти, доки особистість не володітиме певними знаннями про зміст цих приписів, що й актуалізує питання ознайомлення громадян із нормативно-правовими актами, які діють на території держави.

Правила поведінки, закріплені у нормах права, повинні бути відомі громадянам, зрозумілі для них та осмислені ними – це одна з умов формування поваги до правового закону, використання особистістю своїх прав та виконання доручених їй обов'язків.

Як слушно зазначає Л. Макаренко, необхідною умовою ефективності знання права в країні було б більше детальніше знайомство громадян із законодавством як системою нормативних актів, їх систематизацією, джерелами права та їх характеристиками¹⁶.

Таким чином, правова інформованість дає громадянам змогу найповніше використовувати свої демократичні права і свободи. Вона сприяє формуванню поваги до правового закону, розвиває правове мислення і, як результат, формує правову культуру, стимулює соціально зрілу поведінку особистості у правовій сфері.

Правова культура припускає відповідні знання людьми певних положень чинного законодавства, порядку його реалізації, вміння користуватися даними знаннями при застосуванні норм права, їх виконанні тощо. Проте у зв'язку з тим, що незнання закону не звільняє від відповідальності, держава зобов'язана інформувати своїх громадян про всі нормативні рішення відповідними засобами, надавати їм правову інформацію, яка є сукупністю документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо.

Високий рівень правосвідомості та правової культури охоплює насамперед усвідомлення сутності права, що неможливо без належного рівня розвитку правової поінформованості українських громадян. Ґрунтовне і глибоке знання змісту та сутності права створює умови для активної соціальної, політичної, правової діяльності й розкриває можливості доцільного і розумного використання дозволених законом процедур та дій. Реалізація особою своїх прав та дотримання передбачених законодавством обов'язків значною мірою залежать від того, наскільки вона правильно усвідомлює та оцінює ці права й обов'язки. Уміння правильно використовувати свої права та сумлінно дотримуватись обов'язків свідчить, безумовно, про високий рівень правової культури.

Водночас, коли говорять про формування та підвищення рівня правової культури, мабуть, повинно йтися про заходи, які створюють для цього процесу необхідні передумови, що дають змогу найвищою мірою проявитись об'єктивним факторам, що й мають виступати як умови належного розвитку правової культури перехідного суспільства. Об'єктивність процесу формування правової культури суспільства не означає усунення з цього процесу суб'єктивного, людського фактора. У перехідних умовах, коли суспільству необхідно в багатьох сферах соціальної дійсності (політичній, правовій, економічній та ін.) за кілька десятиліть пройти у своєму розвитку шлях, на який західноєвропейські країни витратили не менш двох сторіч, формування

необхідного рівня правової культури не може бути автоматичним або стихійним. Це процес, який потребує управлінського впливу, створення ефективних соціальних інститутів з формування правової культури, визначення основних напрямів по оптимізації діяльності цих інститутів¹⁷.

Беручи до уваги обґрунтовану взаємозалежність правової культури і правосвідомості, тобто ступеня засвоєння права суспільством, можна зробити висновок про безпосередній вплив процесу правового інформування, зокрема оприлюднення, на загальне підвищення рівня правової культури. У даному контексті саме доступність та популяризація правових знань через сучасні канали правового інформування є чи не найефективнішим методом підвищення рівня правової культури.

Оскільки незнання закону не звільняє від відповідальності, держава зобов'язана інформувати про всі нормативні рішення відповідними засобами своїх громадян, надавати їм правову інформацію, яка є сукупністю документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо¹⁸.

Чим більше буде форм доведення до відома українських громадян правових розпоряджень і чим ефективніше вони реалізовуватимуться, тим краще населення знатиме законодавство своєї держави.

Інформаційна відкритість органів державної влади всіх рівнів, реальна доступність до отримання офіційної правової інформації стосовно ухвалених рішень щодо їх діяльності є не тільки необхідним елементом надійного, постійного зв'язку між громадянами та державою, а й засобом підвищення рівня їх правової культури і правової свідомості.

¹ Тертяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства / С. Тертяк // Право України. – 2005. – № 4. – С. 26–28.

² Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : моногр. / за ред. проф. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. – Х. : Право. – 2007. – 248 с.

³ Макаренко Л. О. Правова культура як фактор реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / Л. О. Макаренко // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / за заг. ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. – К. : Юрид. думка, 2007. – 424 с. – С. 289.

⁴ Максимов С. І. Правова культура та її роль у реформуванні правової системи / С. І. Максимов // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого : зб. наук. пр.; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х. : Право, 2011. – № 8. – С. 212–213. – С. 212. – (Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»).

⁵ Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії: моногр. / Н. М. Оніщенко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – С. 47–48.

⁶ Конституційно-правові засади становлення української державності / В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. Г. Данильян та ін.; за ред. В. Я. Тацій і Ю. М. Тодики. – Х. : Право, 2003. – 328 с. – С. 16.

⁷ Теорія держави і права : Акад. курс. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. – С. 217, 218.

⁸ Оніщенко Н. М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи / Н. М. Оніщенко. – К. : ТОВ «Юрид. думка», 2008. – 320 с. – С. 169.

⁹ Пустовіт Ж. М. Актуальні проблеми прав людини і громадянина в Україні : навч. посіб. / Ж. М. Пустовіт. – К. : КНТ, 2009. – 232 с. – С. 81.

¹⁰ Бобровник С. Вплив правового виховання на криміногенну ситуацію у молодіжному середовищі / С. Бобровник, О. Карпов // Право України. – 1992. – № 12. – С. 41–43; Мурашин Г. Проблеми вдосконалення організації правового виховання в Україні / Г. Мурашин, В. Нагребельний // Право та культура: теорія і практика. – К., 1997. – С. 197–199.

¹¹ Тодика Ю. М. Конституційні засади формування правової культури : моногр. / Ю. М. Тодика. – Х. : РАЙДЕР, 2001. – 160 с.; Черней В. В. Подолання правового нігілізму – важлива умова розбудови правової держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / В. В. Черней // Національна академія внутрішніх справ України. – К., 1999. – 20 с.

¹² Милова Е. В. Роль правової інформованості общества в підвищенні рівня правосвідомості і правової культури громадян / Е. В. Милова : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://articlekz.com>

¹³ Клімова Г. П. Правове інформування українських громадян засобами масової комунікації / Г. П. Клімова // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2013. – № 1 (15). – С. 198–206. – С. 198. – (Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»).

¹⁴ Милова Е. В. Вказана праця.

¹⁵ Боер В. М. Правовая информированность и формирование правовой культуры личности (вопросы теории) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. М. Боер. – СПб., 1993. – 22 с.

¹⁶ Макаренко Л. О. Правова культура як фактор реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / Л. О. Макаренко // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / за заг. ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. – К. : Юрид. думка, 2007. – 424 с. – С. 295.

¹⁷ Данильян О. Г. Деякі напрямки формування правової культури в перехідному суспільстві / О. Г. Данильян : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua>

¹⁸ Беляков К. Інформація в праві: теорія і практика / К. Беляков. – К. : КВІЦ, 2006. – 116 с. – С. 54.

Резюме

Удала Я. М. Окремі питання впливу офіційного оприлюднення нормативно-правових актів на рівень правової культури і правосвідомості громадян.

Статтю присвячено дослідженню деяких питань впливу офіційного оприлюднення нормативно-правових актів на рівень правової культури і правосвідомості громадян. Розглядаються підходи до визначення поняття правової культури, проаналізо-

вано окремі шляхи її формування. На основі чого зроблено висновок про безпосередній взаємозв'язок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та рівня правової культури і правосвідомості громадян.

Ключові слова: права культура, правове інформування, права інформованість суспільства.

Резюме

Удала Я. М. Отдельные вопросы влияния официального обнародования нормативно-правовых актов на уровень правовой культуры и правосознания граждан.

Статья посвящена исследованию некоторых вопросов влияния официального обнародования нормативно-правовых актов на уровень правовой культуры и правосознания граждан. Рассматриваются подходы к определению понятия правовой культуры, проанализированы отдельные пути ее формирования. На основе чего сделан вывод о непосредственной взаимосвязи официального обнародования нормативно-правовых актов и уровня правовой культуры и правосознания граждан.

Ключевые слова: правовая культура, правовое информирование, правовая информированность общества.

Summary

Udala Y. Separate issues of regulatory acts official publication influence on the level of citizens' legal culture and awareness.

The article investigates the separate issues of regulatory acts official publication influence on the level of citizens' legal culture and awareness. The article considers different approaches to define the very notion of the legal culture and separate ways of its formation. Based on the results, the conclusion was made about the direct connection between the regulatory acts official publication and citizens' legal culture and awareness.

Key words: legal culture, legal awareness raising, society legal awareness.